

3.3 EN STOR VARIATION AV BYGGNADER I GRANNSKAPET

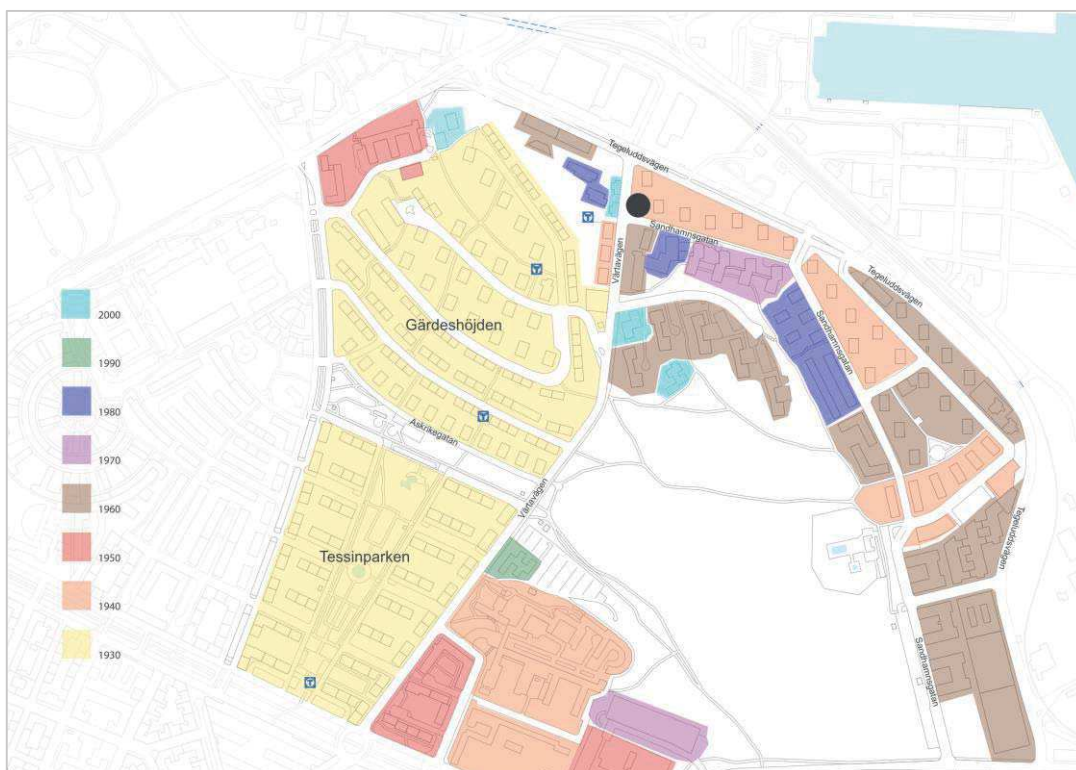

Illustration över områdets olika utbyggnadsfaser. Fastigheten New York är utritad med en svart punkt (Tyréns 2016)

Den omgivande bebyggelsen är varierande i såväl ålder, volym, höjd, utformning och karaktär. Byggnaderna på motstående sida om Sandhamnsgatan i kvarteret Rio kom till under mitten av 1960-talet. Byggnaden med dess mycket konsekventa högmodernistiska arkitektur, närmast vägkorsningen är ritad av Geisendorfs arkitektkontor och innehåller studentbostäder. Under huset finns ett parkeringsgarage.

Övriga byggnader längs gatan tillhör Gärdes sjukhus, vars första byggnader är från 1960-talet. På 1980-talet ändrades planen till förmån för en utbyggnad av sjukhuset med vårdcentral, ett servicehus och ett kollektivhus. De tidsenligt kopplade punkthusen, i åtta våningar, snedställdes mot gatan, vilket var ett sätt att skapa en koppling till de snedställda punkthusen i kvarteret New York. Vid samma tid stängdes Sandhamnsgatan av för biltrafik och blev en återvändsgata, med cykelbana.

Byggnaderna på den östra delen av Kampementsbacken, är uppförda 1961-63 efter ritningar av Lars Bryde. De är starkt influerade av den internationella modernismen. Idén om "hus i park" eller "stad i park" hade lanserats av arkitekter som Le Corbusier flera årtionden tidigare, men realiserades nu på allt fler håll och på ett mer konsekvent sätt. Byggnaderna på Kampementsbacken var så långt möjligt omgivna av obrutna parkytor vid uppförande av byggnaderna.

De senaste årtiondena har det skett viss komplettering av bebyggelsen på Ladugårdsgärdet. Det rör sig främst om flerbostadshus och kontor. De nya bostadshusen har ofta influerats av den omgivande bebyggelsen, vanligen punkthusen. I anslutning till kvarteret ligger exempelvis det vinkelställda sjuvåningshuset på Värtavägen strax söder om kvarteret Rio. Byggnaden uppfördes som äldreboende i början av 2000-talet.

Väster om Värtavägen mitt emot kvarteret New York ligger två sjuvånings punkthus, uppförda omkring år 2010. Byggnaderna har placerats direkt mot trottoaren. I det strategiska läget invid tunnelbaneentrén finns en lokal i bottenvåningen som för närvarande inrymmer ett café. Byggnaderna har en form och färgsättning som inte knyter an till 1940-talets punkthus i kvarteret New York.

Norr om Kvarteret New York, norr om Tegelluddsvägen utvecklades från 1960-talet och framåt storskalig verksamhetsbebyggelse, främst bestående av kontor. Byggnaderna uppfördes i varierande volymer och planformer och med olika formspråk. Parkeringsytor och anordnade planteringar vid byggnader och längs Tegelluddsvägen kompletterade bebyggelsen. Bakom byggnaderna går Värtabanan, en järnvägsförbindelse från Tomtebodavägen via Norra Djurgården till Värtahamnen.

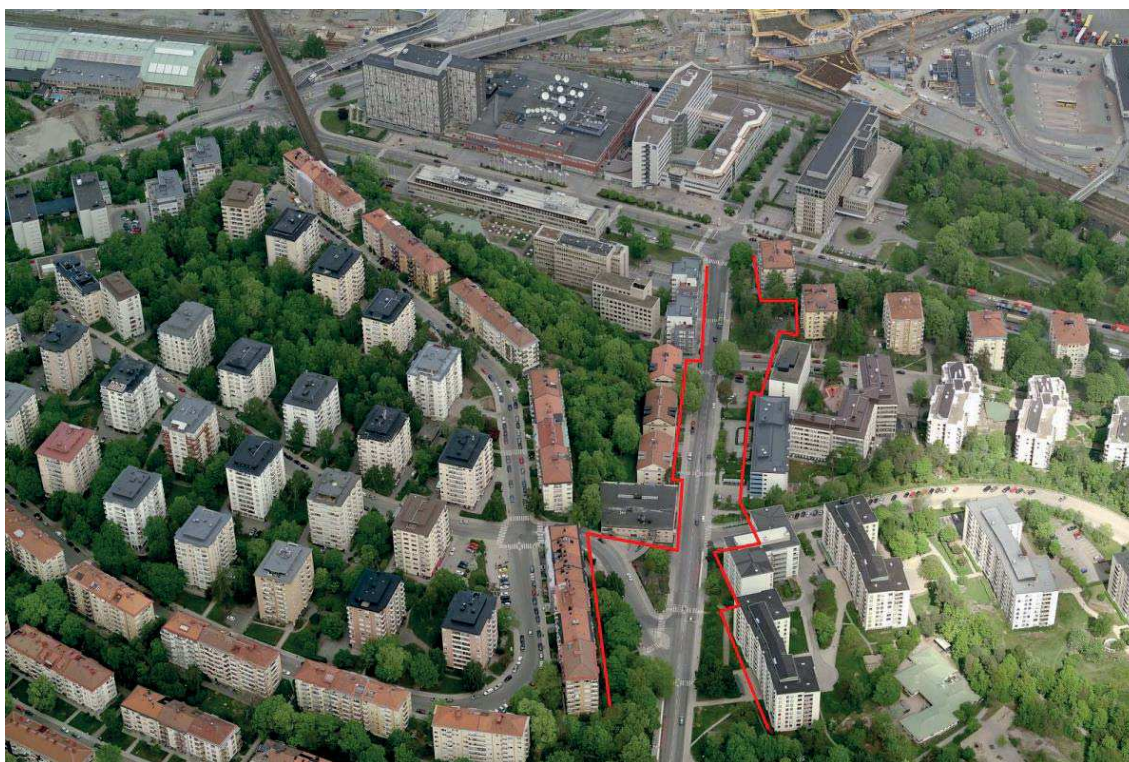
3.4 KOMMUNIKATIONER I NÄROMRÅDET

De huvudsakliga vägar som påverkas av nytillskottet är Värtavägen, Sandhamnsgatan och Tegelluddsvägen. Dessa vägar skiljer sig avsevärt åt i karaktär. Värtavägen och Tegelluddsvägen har genomfartstrafik medan Sandhamnsgatan endast försörjer Gärdets sjukhus och bostäderna som

vetter mot Sandhamnsgatan, eftersom gatan är en återvändsgata och mynnar ut i en gång- och cykelväg. Längs Värtavägen planeras ett regionalt cykelstråk till Lidingö. Här går även 1:ans stombuss, med busshållplats i jämnhöjd med det nya bostadshuset. Tegeluddsvägen och Värtavägen har funnits i samma sträckning redan före området bebyggdes, medan Sandhamnsgatan tillkom i samband med utbyggnaden på Ladugårdsgärdet.

Mitt emot den föreslagna platsen för ny byggnad ligger en av fyra tunnelbaneuppgångar för Gärdets station. Tunnelbaneuppgången ligger något undanskymd och det kommunikativa läget i anslutning till uppgången är underutnyttjat. Den skiljer sig från många andra tunnelbanestationer, där stationsläget ofta planerades som en del i en centrumanläggning för handelsändamål och som samlingsplats. Det är tydligt att tunnelbanan är ett senare tidsskikt och att den inte anpassats till 1940-talets rådande väg- och bebyggelsestruktur.

3.4.1 BEBYGGELSEN LÄNGS VÄRTAVÄGEN

Flygfoto mot norr där Tyréns illustrerat de många sekvenserna i Värtavägens gaturum med röda linje Värtavägens stadsbild – sammanfattning och slutsatser

Från Kampementbergets krön är vyn nerför Värtavägen brokig med kontorsbebyggelsen längs Tegeluddsvägen, Hjorthagens kyrka och Värtaverkets skorsten i fonden. Även mer närliggande bebyggelse bidrar till den för Stockholms innerstad ovanligt oordnade stadsbilden.

Här inordnas kvarteret New York i gatans oordnade bebyggelsestruktur, med dess gröna parkmark mot gatan. Att byggnaderna tillkommit i olika skeden med olika arkitektur- och planeringsideal är uppenbart. En mångfald med byggnadstyper med olika höjd och volymer som inte direkt relaterar till gatan präglar den östra sidan. Här finns parkmark samt parkerings- och angöringsytor mellan byggnader och gata.

På västra sidan av Värtavägen är bebyggelsen mer välordnat och tydligt relaterad till gatan. Här är även arkitekturen mer enhetlig, med undantag för de två senare tillkomna byggnaderna närmast Tegeluddsvägen.

3.4.2 BEBYGGELSEN LÄNGS SANDHAMNSGATAN

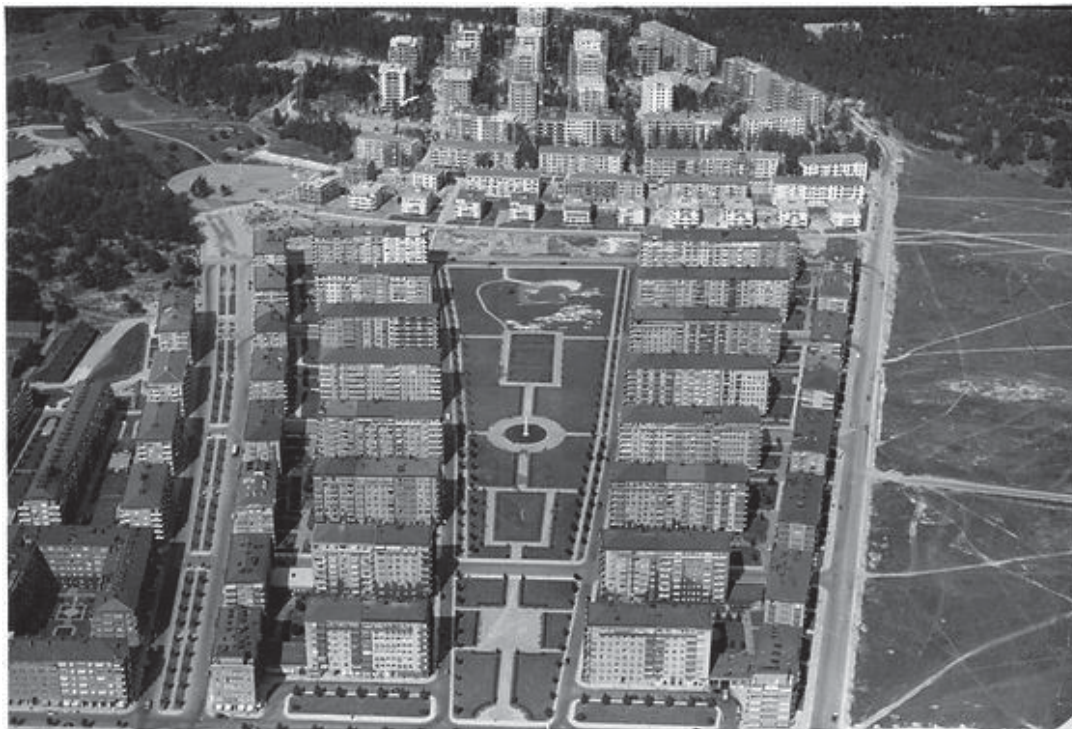
Sandhamnsgratan från väster

Från Värtavägen präglas vyn uppför Sandhamnsgratan av grönska och struktur, med buskage i jämnhöjd med den plats där bilvägen slutar och cykelvägen tar över. Tidigare var gatan en dubbelriktad bilgata. I samband med detaljplaneläggning för att möjliggöra komplettering av bebyggelsen på 1980-talet stängdes gatan av för genomfartstrafik för bilar.

Här har bebyggelsen inom kvarteret New York varit styrande för hur senare tillkommen bebyggelse längs gatan förhåller sig till gatulivet. Vyn präglas av tvärställda hus med gavlar mot gatan, från 1940-tal respektive 1960-tal. Trots att 1960-talsbyggnaderna på gatans södra sida tillhör en annan generation är gavlarna inte väsensskilda från varandra, utan skapar en enhet med punkthusen på den norra sidan. Den enhetliga strukturen bryts av studentbostadshuset vid Värtavägen och de från 1980-talet, kompletterade byggnaderna som kopplar samman punkthusen. Det obebyggda partiet av fastigheten New York 1 är den enda ytan med sammanhängande natur- och parkmark längs Sandhamnsgratan i den här sträckningen. Här finns dock viss parkmark och parkerings- och angöringsytor mellan byggnaderna.

4 HISTORIK

4.1 GÄRDESSTADEN VÄXER FRAM

Flygfoto över Gärdet, 1962

Källa: Digitalt Museum

Ladugårdsgärdet har sedan slutet av 1600-talet använts som övningsfält för militära ändamål. I slutet av seklet ansågs det dock olämpligt med tanke på hur vapenutvecklingen såg ut. Statsverket (staten) som vid den tiden förfogade över marken vid Ladugårdsgärdet, sålde marken omkring år 1925, efter en del diskussioner mellan Stockholm stad, Byggnadsstyrelsen och Djurgårdskommissionen. Marken fick då endast säljas om den var bebyggd, vilket var en av anledningarna till det höga exploateringsstalet på Gärdet.

År 1931 fastställdes den allra första stadsplanen för Ladugårdsgärdet efter ett flertal omarbetningar av Arvid Stilles bidrag till stadsplanetävlingen åren 1928-29. Senare omarbetningar och tillägg gjordes mellan åren 1936-37, då nya rön om funktionalismen gjorde sig gällande. Bland annat ingick Smedbacksgatan och husen på Gärdeshöjden i den ändrade stadsplanen. Husen i södra delen av Gärdet byggdes ut mellan åren 1932-37, medan husen norr om Tessinparken stod färdiga på 1940-talet.

Bebyggelsen i den nya stadsdelen Gärdet byggdes ut med hjälp av ett sextiototal delaktiga arkitekter och byggmästare. Trots det är bebyggelsen förhållandevis sammanhållen till dess gestaltning tack vare den hårt styrande stadsplanen och dess genomgående funktionalistiska stildrag och stramheten som följde med den typen av arkitektur.

De låga punkthusen på Askrikegatan som avslutar Tessinparken norrut, skulle få en avvikande utformning från den höga punkt- och lamellhusbebyggelse som dominerade Gärdet i övrigt. Gärdeshöjdens bebyggelse är koncentrerad till den höglänta delen belägen väster om Värtavägen. Området på Gärdeshöjden utgörs av punkthus och smala lamellhus.

4.2 TUNNELBANAN

Tunnelbanestationen vid Gärdet öppnade 2 september 1967 och ligger utefter Tunnelbanans röda linje mellan Norsborg och Ropsten. Stationen är placerad i berget och består av tre uppgångar: en på Gärdeshöjden, en mot Värtavägen och den tredje mot

Askrikegatan/Tessinparken/Brantingsgatan.

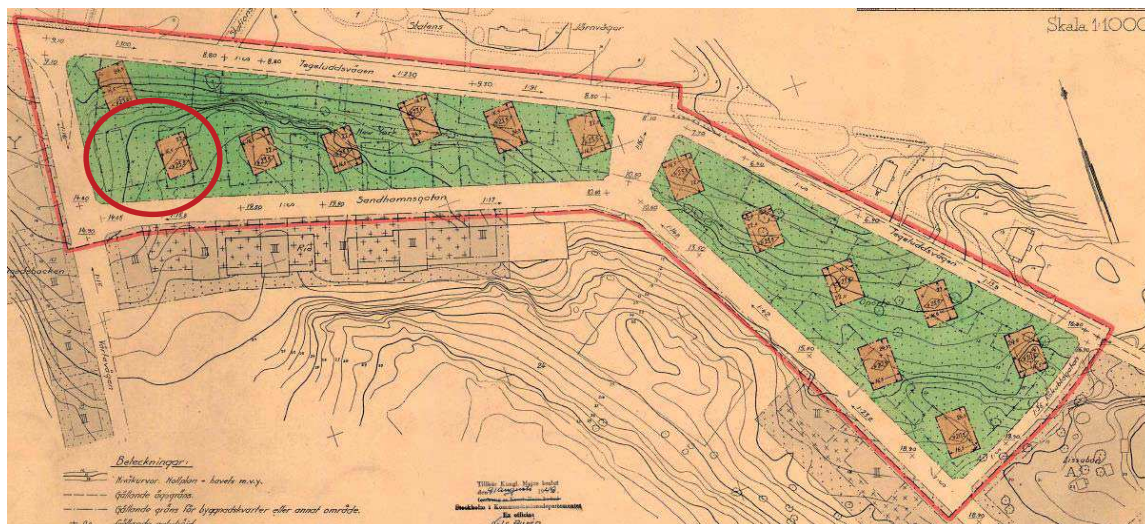
Tunnelbanan skulle bli en central del av de områden och stadsdelar som planerades i Stockholm och dess ytterområden under 1950-70-talen. Vanligt var att en mindre centrumanläggning anlades i anslutning till tunnelbanan för att accentuera dess läge.

Tunnelbaneuppgång mot Värtavägen, en av fyra uppgångar till Gärdets tunnelbanestation.

4.3 KVARTERET NEW YORK

Den gällande stadsplanen över kvarteret New York fastställdes år 1942. Kvarteret angränsar till Värtavägen i väst, Tegelvuddsvägen i norr, Sandhamnsplan i öst och Sandhamnsplan i syd. Kvarteret New York finns även med på 1931 års plan över Gärdet, med åtta parallellt placerade korta lamellhus orienterade längs med eller med gaveln mot gatan. Detta förhållningssätt till gatan skiljer sig helt från den fria placeringen i en "s-form" som blev det utförande som sedan uppfördes år 1942. I planen från år 1931 låg det åttonde lamellhuset inom fastigheten New York 1, placerad på den idag obebyggda ytan i korsningen Värtavägen-Sandhamnsplan.

1942 års stadsplan över kv. New York till vänster och kv. Oporto till höger.

De sju husen som ingår i kvarteret New York uppfördes som åtta våningar höga punkthus vilka utformades av flera olika arkitekter och gavs därmed också en något varierad utformning husen i mellan.

ARKITEKTERNA KV. NEW YORK

- New York 1 & 2 - Tore Brunér
- New York 3 - Archibald Frid
- New York 4 - Albin Stark
- New York 5 & 6 - Bocander & Cronwall
- New York 7 - Björn Hedvall.

Husen placerades fritt i terrängen, i enlighet med funktionalismens stadsplaneideal om "hus i park". Kvarteret är placerat på en lokal höjd i en sluttning ner mot Tegeluddsvägen i norr.

4.4 FUNKTIONALISTISK STADSPLANERING

Funktionalismens genomslag under 1920-talets senare del och 30-talets början skulle bli nydanande, både när det kom till planering och utformning av nya bostadsområden.

Många bostadskvarter i storstäderna var vid den här tiden mycket tätt byggda och lägenheterna var både mörka, trånga och opraktiska. Istället för att bygga i kvarter med hus längs gatorna på alla sidor förespråkades nu ett mer öppet byggnadssätt med friliggande rektangulära byggnadskroppar som placerades parallellt på ett visst avstånd så att solen skulle nå till alla lägenheter.

Ljus och luft skulle bli två essentiella egenskaper/kvaliteter vid planeringen av nya bostadsområden. "Hus i park" blev en populär områdestyp, som innebar att punkt- eller lamellhus placerades fritt i terrängen med en omgivande grönyta (Läs mer i faktaruta). Husen placerades efter väderstreck i möjligaste mån och grupperades inbördes, istället för utefter en gata eller i kvarter. Att husen nu byggdes både smalare och högre var också ett led i tidens strävan att generera mycket dagsljus och luftighet och samtidigt få in så många lägenheter som möjligt i varje huskropp.

Till skillnad från de traditionella stadskvarteren, skulle byggnaderna nu samverka med park- och andra grönområden. Byggnaderna var således underordnade eller verkade enligt samma premisser som naturen. Grönområden och parker var följaktligen en viktig del även i Gärdes-staden. Tessinparken, som liksom stadsplanen utformades av Arvid Stille, skulle bli en starkt karaktärsbärande del i Gärdesområdet. Den kilformade parken anlades med stora gräsytor, dammar, planteringar och alléer, och omgavs av de åtta våningar höga lamellhusens gavelfronter med planterade förgårdar.

Den kilformade Tessinparken som kantas av de åtta våningar höga lamellhusen vars gavelfronter pekar ut mot parkmiljön utefter Hedinsgatan och De Geersgatan. Fotot behandlar 1939.

Källa: Stockholmskällan

HUS I PARK

Hus i park blev ett populärt stadsplaneideal under 1940-talet och efterkrigstiden i Sverige. Hus i park innebar att flerbostadshus, oftast punkthus, placerades förhållandevis fritt i terrängen/naturen och omgavs av en park/gräsmatta/grönområde, som antingen kunde tillhöra fastigheten eller vara allmän plats. Husens samtliga fasadsidor var av lika dignitet. Det skulle alltså inte finnas någon självklar fram- eller baksida.

En av intentionerna med Hus i park var att uppnå funktionalismens ideal om att människor skulle ha god tillgång till ljus, frisk luft och ytor för rekreation. En kritik som har riktats mot Hus i park är det låga exploateringsantalet, att det finns få lägen för verksamheter samt att stadsrummen kan bli ottydliga då gatustrukturen bryts upp och gränsen mellan privat och allmän yta inte är lika uttrycklig som i ett vanligt bostadsområde, placerat utefter rätvinkliga gator och kvarter.

PUNKTHUS

Punkthus började byggas runt om i Sverige i slutet av 1930-talet och början av 40-talet. Hägersten, Danviksklippan, Johanneshov och Årsta är några exempel på punkthusområden som uppfördes under 1940-talet i Stockholmsområdet.

Punkthusen som uppfördes på 1940-talet var mellan tre och åtta våningar höga och hade en näst intill kvadratisk utformning, med hiss/trapphus centralt placerad och minst tre lägenheter per våningsplan. Vanligtvis fanns fönster åt två väderstreck då lägenheterna förlades till husets hörn. Husen placerades vanligen gruppvis i kuperad terräng vid den här tiden.

Blandningar mellan punkthus och lamellhus förekom även vid denna tid, som till exempel så kallade Stjärnhus eller punkthus förskjutna med ett halvt plan.

I slutet av 1950-talet och början av 1960-talet var antalet våningar som högst med mellan 8-11 våningar, för att på 1970-talet övergå till lägre punkthus om tre våningar.

Punkthusens utformning gick i enlighet med funktionalismens renodlade arkitektur. Stommen utgjordes inledningsvis av tegel som under 1940-talet successivt ersattes med platsgjuten lättbetong. Under 1940-talet förekom hus med både pulpettak, valmade tak och sadeltak. Fasaderna var antingen putsade i ljusa kulörer eller klädda i rött murtegel. Utformningen av fasaderna kunde skilja sig åt på ett och samma hus. Fönstrens storlek signalerade vilken typ av rum som fanns bakom. Till vardagsrummet hörde stora fönster och till de små sovrummen och toalett hörde små fönster. Balkongerna var utanpåliggande, betongkonstruktioner, företrädesvis orienterade mot söder och väster. Balkongfronterna var ofta utförda i profilerad plåt.

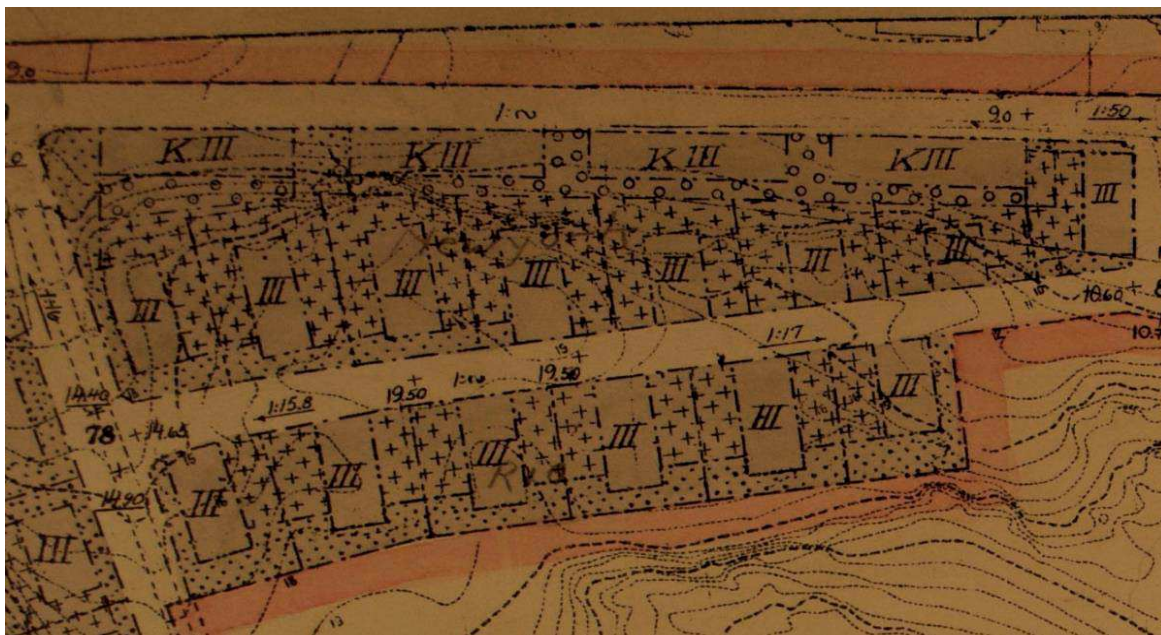
En kritik som har riktats mot punkthusen som byggnadstyp är att de lägenheter som placerades mot norrsidan fick betydligt sämre ljusförhållanden än övriga lägenheter.

Punkthusen i Johanneshov uppförda vid mitten av 1940-talet.

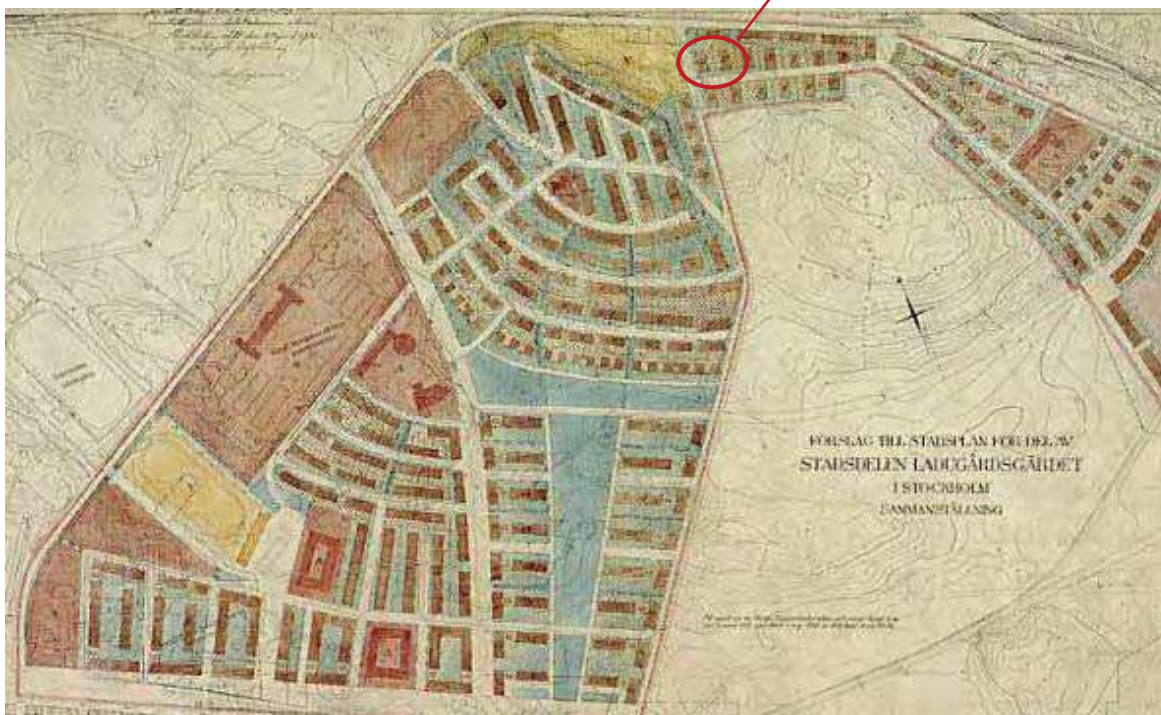
Danviksklippans punkthus, högt placerade i kuperad terräng, uppförda 1940-45

Förslag till stadsplan Ladugårdsgärdet 1931, kv. New York

Källa: Stadsarkivet, Kart- och ritningsarkivet

Markeringen visar två parallellt placerade huskroppar inom fastigheten New York 1 i förslaget till stadsplan för Gärdet (1931)

Den första stadsplanen för Gärdet som fastställdes år 1931.